

Федик Л.Б.

*кандидат історичних наук, доцент,
Університет Короля Данила*

ОБҐРУНТУВАННЯ ДИСИДЕНТАМИ СВОБОДИ, РІВНОСТІ І СПРАВЕДЛИВОСТІ ЯК ОСНОВИ ПРАВ ЛЮДИНИ

Ідеологія в СРСР будувалася на ідеях рівності і справедливості, однак із особливим трактуванням останніх. Оскільки всі сфери життя суспільства перебували під монопольним контролем держави, саме на неї покладалася відповідальність за формування умов реалізації рівності, свободи та справедливості. Український дисидент Василь Стус обґрунтовував, що кожне нормально організоване суспільство залишає людині певний простір для індивідуальної свободи. Адже це обов'язкова умова для людського існування. При відсутності такої свободи, є істоти, але немає людей, особистостей. Чим більший цей простір індивідуальної свободи, тим кращі умови для визрівання соціально значимої людини. Тому в інтересах суспільства оберігати індивідуальні людські права. До таких прав він відносить право на переконання, звички, світогляд» [6, с. 38].

У «Зверненні до Організації об'єднаних націй» (20 травня 1969 р.) дисидентами обґрунтовується відсутність свободи переконань, як основної ознаки недемократичності та недієвості радянської правової системи. Міжнародний комітет захисту прав людини у своїй відозві з приводу цього звернення писав «Свобода – неподільна, і потоптання прав людини в одній країні торкається всіх: ніхто немає права лишатися байдужим, бо завтра можуть бути потоптані його права» [2, с. 22, 25].

Дисиденти звертали увагу на відсутність свободи слова. Так радянська преса не реагувала на політичні процеси, часто подавала недостовірно і наперед викривлену інформацію чим нівелювала поняття свободи думки і слова. Алла Горська відзначає, що гарантом свобод (совісті, слова, друку, зборів) є Конституція, однак діяльність правоохоронних органів та злочини, за які засуджували людей, фактично прямо суперечили проголошеним цінностям [8, с. 104].

Сутність права – свобода людини, але свобода не будь-яка, а певним чином визначена і забезпечена. Права людини можна назвати тим простором, – соціальним, духовним, політичним, в якому людина реалізує свою свободу, не порушуючи свободи інших суб'єктів

суспільного життя [1, с. 97]. Самвидав розглядався дисидентами як форма здійснення гарантованого Конституцією права на свободу слова.

Згідно зі свідченням московської правозахисниці Л. Алексеевої, шістдесятники не одразу помітили, що їх боротьба за свободу особи від держави «стала боротьбою за права людини – не тільки для нас самих і наших друзів, але і для всіх співгромадян». Узагальнюючи сказане: з підписанням Гельсінського Акту самозахист перетворився на правозахист [5, с. 143].

Однією з основних правових цінностей є справедливість, яка водночас є невід'ємною ознакою права, свідчення того, що той чи інший припис є дійсно виразом права, а не свавіллям збоку держави чи її конкретного органу [7, с. 239]. Справедливість у правах людини – це забезпечена державою юридична рівність для кожного індивіда, можливість володіти і користуватися зафіксованою свободою (при цьому не порушуючи прав інших людей) [3, с. 148]. Справедливість може бути реалізована через правозастосовну діяльність і захищається судом.

Кримінальний процес неможливо уявити без справедливості. Остання пронизує всі його провадження, стадії, інститути, стосується усіх дій та рішень суб'єктів кримінальних процесуальних відносин. Про справедливість судового розгляду, в тому числі й у кримінальному провадженні йдеться у КПК УРСР від 1.IV.1961. Стаття 16 говорить, що «Правосуддя в кримінальних справах здійснюється на засадах рівності громадян перед законом і судом незалежно від походження, соціального і майнового становища, расової і національної приналежності, статі, освіти, мови, ставлення до релігії, роду і характеру занять, міста проживання та інших обставин» [4].

Утім аналіз українським дисидентом В.Чорноволом Кримінально-процесуального кодексу (КПК) УРСР дозволяє констатувати про несправедливість деяких положень кримінального процесуального закону і суперечність з іншими нормативними актами, передусім Конституцією УРСР.

В.Чорновіл вказував на статтю 261 КПК УРСР, яка говорила про рівність прав учасників судового розгляду, яка надавала права адвокату захисту підсудного та заперечення судді. Однак жоден адвокат не скористався цим правом при захисті дисидентів [8, с. 57], оскільки подібні дії адвоката могли б призвести до втрати роботи або й ув'язнення. Крім того несправедливим була відсутність можливості вибору адвоката, оскільки у особливо важливих справах (до яких

відносилися справи дисидентів) допускалися тільки ті, хто мав спецдопуск, хоча в Основах кримінального судочинства СРСР, Законі про судоустрій УРСР, Положенні про адвокатуру СРСР немає жодної згадки про спецдопуск, а у ст. 44, п. 4 КПК УРСР дозволялося брати будь-якого адвоката [8, с. 60]. Несправедливим було також недотримання законності при утримуванні підозрюваних, оскільки КПК передбачав термін не більше двох місяців, у окремих випадках до трьох. Однак насправді підозрюваних утримували під вартою до року, без будь-яких пояснень. Навряд чи справедливим можна назвати проведення закритих судів, а також суворість вироків, неспівмірних з вчиненими проступками.

Таким чином навіть справедливий закон не зможе досягти своєї мети, якщо під час його реалізації він буде порушений правозастосуванням, що не відповідає вимозі справедливості. Тобто діяльність державних органів і службових осіб, які наділені владними повноваженнями, має бути підпорядкована тому, щоб вести кримінальне провадження та завершити його у справедливий спосіб.

Таким чином, дисиденти доводили, що відсутність об'єктивності та незалежності суду свідчила про відсутність справедливості судового розгляду, яка декларувалася відповідними законами.

Дисиденти вказували і на порушення принципу справедливості в освітній сфері. Так при вступі до ВНЗ російськомовним абітурієнтам надавалися пільги (попри те, що декларувалася рівноправність усіх при вступі), тоді як знання і використання української мови швидше було перешкодою для вступу. Водночас будь-які висловлювання з приводу незадовільності мовної ситуації в УРСР сприймалися як виступи проти державного ладу СРСР і були підставою для відкриття кримінальних проваджень.

Свободи, що визначаються та захищаються як права людини, включають свободу думки, переконання та висловлювання, пересування в межах держави та права на мирні збори та асоціації. Інші цивільні права захищають конфіденційність індивідуума, сімейного життя та права на рівність перед законом. Оскільки усі ці сфери перебували під державним контролем або зазнавали грубого втручання правоохоронних органів, дисиденти доводили про нівеляції таких основоположних принципів прав людини як рівність, свобода, справедливість. Слід зазначити, що проголосити та закріпити в правовою нормою певну свободу, справедливість, рівність та гуманізм, ще не означає забезпечити

їх реальну дію, що завжди буде реалізовуватися людьми, які співвідносять свої інтереси з нормою права та конкретною життєвою ситуацією. При цьому останнє прямо залежить від рівня розвитку правової культури та стану правосвідомості відповідних осіб.

Список використаних джерел:

1. Андрусак Т.Г. Проблема прав людини в працях вчених і правників наукового товариства ім. Т. Шевченка // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. ЛНУ імені І.Франка. Матеріали II регіональної наукової конференції (лютий 1996 р.). – Львів, 1996.
2. Звернення до Організації об'єднаних націй // Український вісник. – 1970. – Січень. – Ч. I-II. – С. 21-25.
3. Козулин А.И. Об источниках прав человека // Государство и право. – 1994. – № 2. – С. 144-152.
4. Об утверждении уголовно-процессуального кодекса Украинской ССР: Закон Украинской ССР от 28 декабря 1960 года // Ведомости Верховного Совета УССР. 1961. № 2. URL: <http://pravoved.in.ua/section-kodeks/79-upku.html>
5. Секо Я. Основні етапи діяльності Української Гельсінської групи // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія. – 2012. – Вип. 1. – С. 142–149.
6. Стус В. Голові президії Верховної ради УРСР // Український вісник. – 1970. – Вип. III. – С. 38-40.
7. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов / Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова. – М.: Издательская группа ИНФРА М–НОРМА, 1997. – 570 с.
8. Чорновіл В. Правосуддя чи рецидив терору? – Київ: Журнал письменників України. – 06/1992. – № 6. – С. 55-108.